

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
2 (2012), ss. 333-348.

Mehmet Dinçoğlu, ***Ebû Dâvud'un Sünen'i***
(Kaynakları ve Tasnif Metodu)
Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, 472 s.

Son yıllarda İslâmî ilimlere dair emek ürünü birçok eserin kitapçı raflarında yerini alması, bu ilimlerle iştiğal edenlere memnuniyet vermektedir. Bu eserlerden biri de Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi **Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU** tarafından hazırlanan "**Ebû Dâvud'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)**" adlı çalışmasıdır.

2012 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi tarafından okuyucusuyla buluşturulan bu eser; **Giriş, İki Bölüm, Sonuç, Kaynakça, Ekler ve Dizin'den** oluşmaktadır.

Giriş bölümünde müellif, Ebû Dâvud'un yaşadığı h. III. asrın sosyal, siyasî ve ilmî özellikleri ile Ebû Dâvud'un hayatı, ilmî şahsiyeti ve yazmış olduğu eserler hakkında ayrıntılı bilgiler verir (ss. 17-27). Ebû Dâvud'un bütün hayatının Abbasîler'in iktidarı ellerinde bulundurdukları döneme tekabül ettiğini vurgulayan müellif, devle-

tin göttüğü politikalar bir yana, döneme damgasını vuran “*Halku’l-Kur’ân*” gibi, bir taraftan siyasî diğer taraftan dinî ve ilmî denebilecek tartışmaların hadis edebiyatındaki yansımalarına da dikkat çeker. Söz konusu etkinin, “*eserlerin tasnif metodunda, bab başlıklarının oluşturulmasında, hatta hadis ricalinin değerlendirilmesinde ve onlardan hadis alınıp alınmamasında bir ölçü haline getirilmesi*” (s. 24) müellife göre, hadis edebiyatı ile dönemin siyasî özellikleri arasındaki ilişkiden bahsetmeyi de zorunlu hale getirmiştir. Sünen’in yazıldığı h. III. asrın genel karakteristiğinde; grek felsefesinden yapılan tercümelemler, kelamcılar arasında yapılan tartışmalar, uydurma hadis faaliyetleri etkili olduğu gibi, müellif göre “*Mihne Dönemi*” diye ifade edilen ve devlet eliyle hadis alimlerine yapılan baskı ve zulümler de etkili olmuştur. Mesela bu zulüm, kamuoyunda hadisçilerin hüsn-i kabul görmesine neden olmuş böylece hadis ilmiyle ilgili faaliyetler büyük bir ivme kazanmış; hatta birçok hadis hafızı, cerh ve tadil alimi bu dönemde yetişmiştir ki Süleyman b. Eş’as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 202/817) de bu çalkantılı dönemde yetişen alimler arasındadır.

Bugün, İran ile Afganistan toprakları arasında bulunan Sicistan bölgesinde doğması ve Yemen asıllı Ezz kabilesine mensup olması sebebiyle Ebû Dâvud’un Türk, İran ve Araplar tarafından sahiplenilen bir alim olduğuna dikkat çeken müellif, Ebû Davud’un oğlu Abdullah ve torunu Fâtımâ’nın da hadis ilmiyle meşgul olduklarını ve ailece hadis ilmine büyük hizmet verdiklerini kaydeder (s. 28-30). Böylesi büyük bir alimin, hadis almak için gittiği bölgeler ve görüştüğü hocalar da hiç şüphesiz, bir o kadar önemlidir. Bu nedenle müellif, Ebû Dâvud’un ilim tedarik etmek için gittiği bu mekânlar ve ders aldığı hocaları hakkında da ayrıntılı bilgiler verir. İran, Irak, Hicaz, Suriye, Mısır ve Cezire gibi bölgelerin farklı şehirlerine de giden Ebû Dâvud, yirmi sene kadar da Tarsus’ta ikamet etmiştir. Bir çok değerli alimden ders alan el-Ezdî’nin, cerh-tadil ve ricâl bilgisinde olduğu gibi fıkıh ve kelam bilgisinin oluşmasında, hatta ahlakî hassasiyetleri kazanmasında Ahmed b. Hanbel’in etkisi oldukça büyüktür. Ders aldığı hocalarının yanı sıra şahsî gayret ve istidadı, Ebû Dâvud’u hadis ilminde söz sahibi biri yapmıştır. Müellif, hadis ilmindeki derinliği sebebiyle “*Muhaddisu’l-Basra*”, “*Mukaddemu’l-Huffaz*”, “*Şeyhu’s-Sünne*” gibi unvanlarla anılan Ebû Dâvud’un, hadislerin illetleri ve fikhî hadisler konusunda büyük bir otorite ve dönemin önde gelen şahsiyetlerinden biri olduğunu vur-

gular. O kadar ki; Emir Ebû Ahmed Muvaffak, zenci isyanı sebebiyle harap olan Basra'nın yeniden ma'mur olabilmesi için Ebû Dâvud'a bizzat gelerek, Basra'ya yerleşmesi hususunda ricada bulunmuş ve bu sebeple Ebû Dâvud hayatının son beş yılını Basra'da geçirmiştir (ss. 30-43).

Müellif, eserinin bu bölümünde son olarak Ebû Dâvud'un matbu ve yazma halde günümüze ulaşan ve kendisine nispet edilen yirmi beş eser hakkında detaylı bilgiler verir (s. 43-55). Sünen adlı eseri hakkında bilgi vermek amacıyla Ebû Dâvud'un bizzat kaleme aldığı "*Risâletu Ebî Dâvud ilâ Ehli Mekke fi Vasfi Sünenihî*" adlı risalesi, diğer eserleri arasında şayanı dikkattir; çünkü yazar, kitabının ilerleyen bölümlerinde Ebû Dâvud'un bu risalesinde verdiği bilgilere sürekli vurgu yaparak, risalede verilen bilgilerden hareketle Sünen'in içeriğini kritize eder. Ayrıca, Sünen'in bir bölümü olma ihtimali bir hayli yüksek olmakla birlikte alanında ilk olma özelliğini taşıyan ve tamamen mürsel hadisleri içeren "*Merâsîl*" ile Ahmed b. Hanbel'e yöneltilen soru ve cevapların yer aldığı ve fıkıh bablarına göre tasnif edilen "*Mesâilu İmam Ahmed*" adlı eser de Ebû Dâvud'un diğer önemli eserleridir.

Müellif, giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra eserinin **birinci bölümünde** Sünen'in tarihçesi ile kaynaklarını incelemeye çalışır. "*Sünen*" kelimesinin lügat ve ıstılâh anlamlarını inceledikten sonra "*Sünen*" türü eserlerin oluşumuna ve gelişmesine duyulan ihtiyaca vurgu yapar. Konu hakkında İbn Hacer el-Askalâni'nin görüşlerini naklettikten sonra şu ifadelerle kendi kanaatini dile getirir: "*İbn Hacer'in sıraladığı nedenlerden anlaşılacağı üzere, alimlerin çeşitli şehirlerde olmasıyla dağınıklık arz eden sünnet malzemesinin toplanması, sünnet karşıtı yani Hz. Peygamber'in yaşadığı ve ortaya koyduğu İslâmî ilkeler karşıtı söylemlerde bulunan fırka temsilcilerine cevap olması, cevap olacak bu rivayetlerin toplanması ve bunlardan kolayca yararlanılabilmesi için bu rivayetlerin belirli bölüm ve başlıklar altında tasnif edilmesine ihtiyaç duyulmuştur*" (s. 66). Sünenlerin belli başlıklar altında tasnif edilmesinin nedenlerinden birini, fakihlerin ve muhaddislerin İslâm dünyasının artan problemlerine çözüm olabilecek çalışmalar yapma ihtiyacını hissetmeleri şeklinde ifade eden müellif, hadisçilerin diğer alimler nazarında bir râvi-nakilci olmaktan öteye geçemedikleri yolundaki kanaati çürütme arzusunu, sünenlerin tasnifine ivme kazandıran bir başka etken olarak beyan eder (ss. 66-70).

Müellif, sünenlerin telif ve tasnif edilişinin ilmî, siyâsî, itikâdî ve kültürel nedenleri üzerinde de hassasiyetle durur. “*Sünenler, rey taraftarlarına bir nevi reaksiyon olarak tasnif edildikleri için, planları, fıkıh kitaplarının planlarına göre tertip edilmiştir.....Ancak fıkıh kitaplarında müctehid ve fakihlerin sözlerinin yer almasına karşılık, Sünenler, Hz. Peygamber’in hadislerinin, kısmen de ashâb ve tabiin fetvalarının toplanmasından meydana getirilmiştir. Başka bir deyişle; Sünenler, hadislerle yazılmış birer fıkıh kitabıdır*”(s.60-70) şeklindeki görüşün isabetli olmadığını ifade eden müellife göre, her iki disiplin arasında ortak noktalar bulunsa bile, fıkıh kitapları ile sünenler mahiyet itibariyle tamamen farklıdır. Bu nedenle Sünenleri, fikhî hüküm elde etmek için müracaat edilen hadis kaynakları olarak ele almak daha doğrudur (ss. 70-72).

Sünenlerin telif ve tasnifine h. II. yüzyıl itibariyle başlandığını belirten müellif, Ebû Dâvud’un *Sünen*’inden önce yazılan Sünenler ve bunların bölgelere göre dağılımı hakkında detaylı bilgiler sunduktan sonra, sünenlerin en fazla Irak bölgesinde (41 tane) yazılmış olmasına dikkat çekerek, bu durumun tesadüfi olmayıp bölgenin ilmî, siyâsî, itikâdî ve kültürel özellikleri ile bölgede yapılan fikhî tartışmaların bu istatistiğin oluşumunda önemli bir rol oynadığını vurgular (ss. 73-82).

Her ne kadar, Ebû Dâvud’dan önce birçok sünen telif edilmiş olsa da, müellifin tespitine göre, sünenler kemal noktasına Ebû Dâvud’un “Sünen”i ile ulaşmıştır. Peki Ebû Dâvud’un Sünen adlı eserini bu derece önemli kılan husus nedir? Bu soruya müellifin verdiği cevap, eserin telif amacını ifade ettiği cümlelerinde gizlidir: “...Sünenlerin telif edilmesinde bazı ortak noktalar olmakla birlikte, her Sünen’in dahi kendi içinde farklı maksatlarla telif edildiği söylenebilir. Bu eserlerden bir kısmı sadece hadis ilminin esasları gözetilerek yazılırken, bir kısmı da herhangi bir mezhebin delillerini bir araya getirmek ve savunmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Birazı da yalnızca bu nevi haberlerde bulunan illetleri tespit amacıyla oluşturulmuştur. Birincisine, Ebû Dâvud’un “Sünen”i örnek verilecek olursa, ikincisine de, Beyhâki’nin aynı adlı eseri misal verilebilir. Haberlerin illetlerini tespit amacıyla oluşturulan üçüncü kısım Sünenlere de, Dârekutnî’nin “Sünen”i örnek verilebilir. Ebû Dâvud’un Sünen’i incelenecek olursa, çok yönlü olduğu tek esas ve amaca yönelik telif edilmediği görülür.” (ss. 84-85). Müellif, bu noktada Ebû Dâvud’un eseri hakkında bilgi vermek gayesiyle yazdığı risalesinden alıntılar

yapar. Bu risâleye göre Ebû Dâvud, her şeyden önce eserine sadece ahkâm hadislerini almış, rivayetleri konularına göre tertip etmiş, konu hakkında rivayet edilen bütün hadisleri almayıp, hüküm ifade etmeye yetecek şekilde meşhur hadisçilerden rivayet edilen bir-iki hadisi almış, en sahih bildiği rivayetleri almaya özen göstermiş, müsned hadis olmadığı durumlarda mürsel ve müdelles hadislere yer vermiş ve bazen de münker hadisleri -bu tür hadislerle ilgili açıklama yapmak suretiyle- kullanmıştır. Bunların yanı sıra, kendinden önceki müsnefâtı göz önünde bulundurarak onlar arasında bir kıyaslama yapıp muhteva yönüyle tertip ve düzen bakımından onlardan daha iyi bir eser vücuda getirmeye çalışmış; ancak eserin hacmi büyümesin ve hadisleri öğrenmek isteyen kimselere kolaylık olsun diye hadisin bütün tariklerini vermemiştir.

Öte yandan Ebû Dâvud, eserini telif ederken ilim ehli arasında meşhur olan ve daha çok mana ifade edecek şekilde fazla lafızlı hadisleri tercih etmiş, meşhur olmayan garip hadisleri almamaya gayret etmiştir. Ebû Dâvud'un Sünen'i ile ilgili onun şahsî değerlendirmelerine atıfta bulunan müellif, Sünen'in kendinden önceki müsnefattan yararlanılarak oluşturulmasına rağmen tertip, düzen, metod ve muhteva açısından farklı; dönemin meselelerini bütünüyle kuşatıcı ve kullanım yönüyle öncekilerden daha pratik ve özgün bir eser meydana getirme gayesiyle telif ve tasnif edildiğinin açıkça görüldüğünü ve bu durumun eserin giriş bölümünde ifade edilen tarihî değerinin yanı sıra zâtî değerini de artırdığı kanaatini vurgular (ss. 84-87). Alimlerin Sünen-i Ebû Dâvud hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra müellif, Sünenle ilgili yazma ve matbu nüshalar ile Sünen üzerine yapılan çalışmalar hakkında da ayrıntılı bilgiler verir (ss. 91-131).

Müellifin bu bölümde ele alıp incelemeye çalıştığı diğer bir konu da Sünen'in kaynaklarıdır. Bu başlık altında müellif, Ebû Dâvud'un kendilerinden hadis rivayetinde bulunduğu hocalar, onların yaşadığı bölgeler (en çok Bağdat ve Basra), hocalarından yaptığı rivayetlerin sayısı, Kütüb-i Sitte müellifleri ile ortak olan hocaları, hocalarının cerh ve ta'dil durumları, Sünen'e kaynaklık eden hadis ve fıkıh kitapları, Sünen'in diğer Sünenlerle manâ, lafız ve sened bakımından mukayesesi, rivayet ve tahvil kullanımı gibi hususlar hakkında oldukça önemli bilgiler verir (ss. 132-229). "*Tahammulu'l-İlm*" denilen hadisleri alma yolları hadislerin değeri hakkında ipuçları vermesi sebebiyle son derece önemlidir. Bu bağlamda, Ebû Dâvud'un Sü-

nen'inde rivayet ettiği hadisleri hocalarından hangi yollarla aldığını belirten rivayet ve tahvil lafızları hakkında müellif, Ebû Dâvud'un, 6133 rivayeti sema' yoluyla tahammul ve 6129 rivayeti de tahdîs lafzıyla sevk ettiğini belirterek bu durumun bizleri, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayetlerin hemen tamamını hocalarıyla bizzat görüşerek aldığı bilgisine ulaştırdığını kaydeder (s. 142).

Müellif, Sünen'in kaynakları ile Sünen'deki rivayetlerin sened, mana ve lafız bakımından mukayesesine dair yaptığı detaylı inceleme sonucunda, meselâ İbn Mâlik'ten alınan 310 rivayetin her üç açıdan da Muvattâ ile ayniyet arz ettiğini, 21 rivayetin sened ve mana bakımından aynı; lafız bakımından kısmen farklı olduğunu, 22 rivayetin ise Muvattâ'da hiçbir şekilde yer almadığını tespit etmiştir (s. 208).

Bu bölümde son olarak, Sünen'in kaynak değerini inceleyen müellif, araştırmaları sonucunda, Ebû Dâvud'un tamamen cerh edilmiş hiçbir hocasının bulunmadığı; aksine Sünen'de yer alan 6151 rivayetin 5448'inin cerh-tadil alimlerince kabul görmüş muhaddislerin rivayeti olduğu bilgisine ulaştığını ve bunun istatistiksel olarak Sünen'in %89.24'üne tekabül ettiğini belirtmektedir. Yine Ebû Dâvud'un kendisinden rivayette bulunduğu hocalarından (401 âlim) 175'inin Buhari ve Müslim'in müşterek veya en azından ikisinden birinin hocası, bu hocalardan yaptığı rivayetlerin sayısının ise 5057 olduğunu tespit eden müellif, elde ettiği bilgilerden hareketle Sünen'in oldukça sağlam kaynaklara dayandığı kanaatine ulaşır (s. 229).

İkinci bölümde ise müellif, Sünen'in tasnif metodu ile rivayet tekniğini inceler. Sünen'in tasnif metoduna geçmeden önce, ravi veya konu temelli tasnif metodunun genel kabul gördüğüne dikkat çeken müellif, Kütüb-i Sitte'nin de konularına göre tasnif edildiğini hatırlatarak, hadis kaynaklarının konularına göre tasnif edilmesinde gözetilen pratik faydaya dikkat çeker (ss. 235-240). Ebû Dâvud'un tasnif metodunda ise bu genel kabulden farklı olarak fıkıh-hukuk konularını rivayetlerle ortaya koyma, farklı fikhî görüşlerin delillerini zikretme ve bunlar arasında mukayese yapabilme, itikad-kelam konularıyla ilgili rivayetleri ele alma, kelamî mezheplere cevap verme, siyâsî ve ahlâkî konuları ortaya koyma ve Sünnetin hayata intikali gibi hususların büyük oranda belirleyici olduğunu ifade eder (ss. 235-248). Sünen'in bölüm başlıklarını oluşturan ki-

taplar ve kitapları oluşturan babların, Concordance, Sünen'in yazma ve matbu nüshaları ve diğer sünenler ile karşılaştırmasını yapan müellif, Sünen'de yer alan "ilim", "tıp", "hurûf", "fiten", "mehdî" ve "melâhim" gibi bazı bölüm başlıklarının ahkâmla ilgili olmamasına rağmen Sünen'de yer alması hususuna vurgu yaparak, bu tarz rivayetlerin ahkâm hadisler arasında yer almasının temel nedeni olarak dönemin "ahkâm anlayışı"nı gösterir. Bu bağlamda, "ahkâm" kelimesinin lügat ve ıstılâhî anlamlarına değindikten sonra ilk dönemlerde bu kavramın dinî hükümlerin (itikâdî, amelî ve ahlâkî) tamamı için kullanıldığını; önceleri oldukça geniş anlamlar içermesine rağmen İslâmî ilimlerin teşekkülünden sonra her ilim dalı için farklı anlamlar kazandığını vurgular. Bu nedenledir ki, o dönemlerde fikhî hadisler için kullanılan "es-Sünen", "el-Halâl ve'l-Harâm" veya "Ehâdîsu'l-Ahkâm" gibi ifadeler bu gün anladığımız manada yalnızca amelî hükümleri ifade etmez. Meselâ müellife göre, *Fiten* bölümünde ele alınan hadisler, her ne kadar ahkâmla ilgili gibi görünmese de, Hz. Peygamber'in gelecekte haber vermesiyle ilgili itikâdî hükümler hakkında bir duruş sergilemesi ve Müslümanların fitne dönemlerinde dinî, siyâsî ve sosyal bakımından göstermeleri gereken tavır ve davranışa dair amelî hükümler içermesi sebebiyle ahkâm hadisler içerisine dahil olmuş olabilir (s. 248-292). Öte yandan "Kitâbu's-Sünne" bölümünde Mürchie, Cehmiyye, Mu'tezile ve Hariciler gibi bab başlıklarına yer verilmesi, müellifin giriş bölümünde ifade ettiği gibi, Sünen'in yazılmasında dönemin sosyal ve siyasî etkilerini göstermesi bakımından son derece manidardır. Müellif, bu bölümün, aynı zamanda Ebû Dâvud'un bu meselelerle ilgili görüşlerini izhar etmesi bakımından da önemli olduğunu vurgular (ss. 293-297).

Kitaplar şeklinde ifade edilen bölüm başlıklarından sonra Sünen'deki bab başlıklarını detaylı bir incelemeye tabi tutan müellif, hadis eserlerinde yer alan bab başlıklarının, Ebû Dâvud'un ve döneminin ilmi bakış açısını yansıttığını belirterek, Sünen'de yer alan bab başlıklarından Ebû Dâvud'un görüşleri hakkında ipuçları elde edilebileceğini ifade eder (ss. 300-310). Sünen'deki bab başlıklarını şekil ve anlam bakımından iki kategoride inceleyen müellif, Sünen'in gerek yazılmasında ve bölümlerinin oluşturulmasında gerekse bab başlıklarının oluşturulmasında ve içeriklerinin doldurulmasında etkin olan amillerin her birini ayrıntılarıyla irdeler. İlmî ve fikrî hareketler, fikhî görüş ve ihtilaflar, kelâmî görüş ve münakaşa-

lar, hadisçilerin kelâmî görüşleri ile ahlâkî düşünce ve kaygıların bab başlıklarına ne şekilde yansıdığını gözler önüne serer (ss. 310-334). Müellif tarafından ayrıntılı olarak verilen bu bilgiler mercek altına tutulduğunda sadece dönemin hadis ilmi konusunda değil, aynı zamanda kelam, fıkıh, siyaset, tarih ve sosyoloji alanlarında da günümüze bir takım bilgiler sunduğu görülür. Mesela, müellifin bildirdiğine göre, Ebû Dâvud'un bizzat kendisi, Sünen'inde Süfyân-ı Sevri, İmâm Mâlik ve İmâm Şafi'nin fikhî görüşlerini içeren meselelerin bulunduğunu belirtir. Bu tarz bilgilerin yer aldığı bablarda, farklı fikhî görüşler ve mezheplerin dayandığı deliller örneklerle açıklanır (s.318). Dikkate şayan hususlardan diğeri de, Sünen'de "*fetva vermekten kaçınma babı*" şeklinde bir bab başlığının bulunmasıdır ki, müellifin kanaatine göre bu, ehl-i re'y ile ehl-i hadis arasındaki mücadele ve dönemin fikhî ihtilafları hakkında oldukça net bilgiler vermektedir. Yine, "*Kur'an'daki müteşâbihlere uyma ve tartışmanın nehvi*", "*Kur'an'ın Allah kelâmı olup mahlûk olmaması*"; "*Ru'yet*", "*Kader*", "*Cehmiyye ve Mu'tezileye reddiye*", "*Haricî'lere reddiye*" gibi bab başlıklarının varlığı, müellifin giriş ve birinci bölümde vurgulamaya çalıştığı Sünen'in oluştuğu dönemin sosyo-kültürel ve siyasî etkisini gözler önüne sermektedir. Bu vesile ile müellif, Ebû Dâvud'un bu hususlara dair müstakil bablar açıp konuyla ilgili rivayetleri zikretmesinin, muhaliflerinin delillerini tenkit etme ve kendi görüşünün güçlülüğünü ispat etme gayesini haiz olduğunu vurgulamaktadır. Müellif, bu tespitine bir delil olarak, "*imânın artıp eksilmesi*" babında, "*De ki; Siz iman etmiş olmadınız, fakat İslam olduk deyin*" (49/ Hucurât, 14) âyetiyle ilgili olarak Zühri'nin: "*Biz bu âyetin, İslâm'ın kelime-i şehadet (getirmek) olduğu ve imanın da bununla amel etmek olduğu anlamına geldiğine inanırdık*" şeklindeki rivayetini nakletmesinden hareketle Ebû Dâvud'un, amelin imandan bir cüz olduğunu kabul ettiğini ve bu rivayeti Mürchie'ye de reddiye sadedinde nakletmiş olduğunu zikreder (ss. 318-334).

Müellif, daha sonra bablarda yer alan rivayet sayılarını ve bu rivayetlerin bablara yerleştirilmesinde gözetilen ilkeleri maddeler halinde şu şekilde ifade eder.

1. Senedi en sağlam ravilerden oluşan rivayet, babın asıl rivayeti; diğer rivayetler ise mutabaat veya şahit olarak seçilmiştir (ss. 339-342).

2. Sened itibariyle sağlam rivayetlerin bulunmadığı konu başlıklarında, manaca sağlam, manayı destekleyen unsurların bulunduğu ve amel edilen metinler seçilmiştir (ss. 342-343).

3. Tasnif edilen bab başlığıyla ilgili merfu' hadis bulunmadığında, bir hükme medar olan ve uygulanan (mevkuf ve maktu) rivayetler seçilmiştir (ss. 343-345).

4. Karşıt hükümleri bildiren rivayetler bazen bir bab başlığında verilmiş ve özellikle amel edilen rivayete de dikkat çekilmiştir (s. 345).

5. Katılmadığı fikhî görüşlere ait delillerin zayıflığını belirtmek ve metin tahlili yapmak için ilgili bab başlığında zayıf rivayetler nakletmiştir (ss. 345-346).

6. Konu ile ilgili delil olarak sunulan rivayetlerden, sahih ve zayıf kabul edilenlerin bilinmesini sağlamak için, sahih ve zayıf rivayetler beraberce nakledilmiştir (s. 346).

7. Farklı konu başlıklarında birden fazla hükme medar olabilecek bir rivayet, takti' usûlüyle bölünerek farklı bab başlıklarında verilmiştir (ss. 346-347).

8. Hadislerin anlaşılması, yorumlanması ve garîb kelimelerin açıklanmasında zaman zaman yardımcı unsur olarak, maktu' (tabiin sözü) rivayetler seçilmiş ve nakledilmiştir (s. 347).

Müellif, bu ilkeleri tespitten sonra Sünen'i bölüm isimleri, bab ve rivayet sayıları bakımından Dârimî, İbn Mâce ve Nesâî'nin Sünenleri ile detaylı bir şekilde mukayese eder (s. 342-350).

Sünen'in bir hadis kaynağı olarak tahkik edilmesinde onun tarihçesi, kaynakları ve tasnif metodu önemli olduğu kadar rivayet tekniği de bir o kadar önemlidir. Bu bağlamda ilk olarak, Sünen'in neşredilen nüshalarındaki rivayet sayısının farklılığına değinen müellife göre, bu farklılığın nedeni, aynı sahâbînin rivayet ettiği hadis, lafızdaki farklılık veya senetteki ufak bir değişimden dolayı başka bir hadismişi gibi değerlendirilmesi, yahut aynı manaya gelen farklı hadislerin tek bir hadis şeklinde birleştirilmesidir (ss. 350-355). Sahâbî rivayetlerinden başlamak üzere hadisleri sıhhat derecelerine ve rivayet çeşitlerine göre ayrıntılı olarak ele alan müellif, Sünen'de 446 sahâbîden 4840 hadis rivayet edildiğini, sadece bir rivayeti alınan sahâbî sayısının ise 199 olduğunu belirtir. Sahâbî isimlerini rivayet sayılarını esas alarak sıralayan müellif, Sünen'de 176 mevkûf rivayet bulunduğunu belirterek, Ebû Dâvud'un *mevkûf*

tabiri yerine bazen “maksûr” veya “merfû’ değildir” şeklinde ifadeler kullandığını vurgulamaktadır. Öte yandan Sünen’de 65 Maktû’ rivayet olduğunu, bunların bablara göre dağılımını ve maktû’ rivayeti bulunan ravilerin isimlerini zikreden yazar, maktû’ rivayetlerin Sünen’e alınma nedenlerini şu şekilde tespit etmiştir: “*Merfû’ rivayetlerdeki metnin tefsir veya şerh edilmesi, önceki rivayet metnlerinde geçen garib kelimelerin izahı, âyetlerin tefsiri ve sebab-i nüzûlünün hatırlatılması, bazı görüşlerin dayandığı rivayetlerin uygulamaya uygun olup olmadığının gösterilmesi, merfû’ olarak verilen bazı rivayet metnlerinin, tabiüne ait olduğunun gösterilmesidir.*” (s. 366).

Sahabe ve tabiîn rivayetlerini ele aldıktan sonra hadis, tefsir ve fıkıh ilmi için ayrı bir önemi haiz olan *Mensûh* rivayetleri ele alan müellif, Sünen’de yer alan bu tür rivayetlerin mensûh olduğuna dair mutlaka bir açıklama yapıldığını ifade ederek konuyla ilgili birkaç örnek zikreder (ss. 356-369). “*Sıhhat Yönüyle Rivayet Çeşitleri*” başlığı altında müellif, Sünen’de bulunan hadisleri, sıhhat yönüyle incelemeye tabi tutar ve Ebû Dâvud’un, Sünen’i hakkında bizzat kaleme aldığı risalesinde bildirdiği gibi, hadislerin en sahih rivayetlerden oluşup oluşmadığını inceler. Ebû Dâvud’un: “*Bu eserde sahih, sahihe benzer ve sahihe yakın olan hadisleri zikrettim*” şeklindeki ifadesinden hareketle müellif, her şeyden önce, Sünen’deki “*sahih*” kelimesinin hadis usûlündeki tanımına göre değil; daha genel anlamda kullanıldığının altını çizer. Sahih hadis araştırmasından sonra *hasen* hadisleri inceleyen müellif, Sünen’de yer alan bu tür rivayetler hakkında; “*Hasen hadislerin en çok bulunduğu eser, Tirmizi’nin el-Câmiu’s-Sahih’inden sonra, Ebû Dâvud’un Sünen’idir. Ancak rivayetlerin hasen olduğuna dair hemen hiç açıklama yapılmamıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla hasen değerlendirmesi, Sünen’de sadece tek bir rivayet için, “bu hasen bir hadistir” şeklinde, muhtemelen lügavî anlamda kullanılmıştır*” (s. 78) tarzındaki tespitlerinden sonra Sünen’de zayıf hadis var mı? sorusuna cevap bulmaya çalışır. Konuyla ilgili olarak Hattâbî ve Zehebî gibi alimlerin değerlendirmelerine yer veren müellif, Sünen’de zayıf rivayetlerin var olduğuna dair ortak bir kabulün söz konusu olduğunu belirtir. Ebû Dâvud’un: “*Kitabımda metrûku’l-hadis (veya terkinde ittifak edilen) bir raviden alınma rivayet yoktur. Konusunda başka hadis olmadığı durumda münker bir hadise yer vermişsem onun münker olduğunu mutlaka açıkladım*” (s. 380) şeklindeki sözlerinin, bu tür rivayetleri nakletmesinin bir nevi gerekçesi olarak algılanabileceğinin altını

çizen müellife göre, bu tür zayıf hadislerin nakledilme nedeni, her hangi bir konuya dair zayıf bile olsa hadis rivayet etme anlayışının genel kabul görmesi; bunun nedeni ise, zayıf olsa bile hadislerin alimlerin re'ından daha değerli görülmesidir. Müellifin bildirdiğine göre, Ahmed b. Hanbel (ö. 241) de aynı kanaattedir (s. 380). Konu hakkında Ahmed b. Hanbel'in kanaatinin önem arz etmesi giriş bölümünde verilen bilgilerde hatırlanacağı gibi, Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Dâvud'un kendisinden en çok istifade ettiği hocası olması sebebiyledir. Ahmed b. Hanbel'in ehl-i re'y karşıtı bir duruş sergilediği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, Ebû Dâvud'un hocasının etkisinde kalarak, zayıf da olsa hadislere reyden daha fazla önem verdiği ve bu gerekçe ile zayıf rivayetleri nakletmiş olabileceği görüşünün, yerinde bir tespit olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ebû Dâvud'un rivayet ettiği zayıf hadisler için kullandığı özel ifadeler de yer veren müellif, *Metruk*, *Münker*, *Şâz*, *Maklûb*, *Mua'llel*, *Müdelles*, *Munkatî*, *Mürsel*, *Mu'dal* ve *Mua'llak* gibi zayıf hadis çeşitlerinin değerlendirmesini yapar. Müellif, Ebû Dâvud'un münker ve şâz hadisi eşdeğer anlamda kullanması ve "*münkerü'l-hadis*" olan ravilerin naklettiği hadisleri eserine alması sebebiyle de eleştirildiğini ifade eder (ss. 381-399).

Konuyla ilgili olarak müellifin tespitleri arasında oldukça dikkat çeken bir husus, "*muzdarib hadisler*"le ilgilidir. Müellif, Ebû Dâvud'un muzdarib olması sebebiyle tercihte bulunamadığı bir hadise rastlamadığını ifade etmekte ve bu tercihin, ızdıraba neden olan durumla ilgili bakış açısından kaynaklandığını belirtmektedir. Şöyle ki, "*muzdarib hadis*" örneklerinin tamamında ızdırab genel olarak senededir, metinde değildir. Ebû Dâvud ise senedde değil, metinde bulunan ızdırabı dikkate almış ve hadisi, metnine dayanarak bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Müellife göre, Ebû Dâvud'un bu tutumu, onun rivayet metinlerini öncelediğini gösterir (s. 389). Müellifin tespitine göre, Ebû Dâvud'a ait orijinal görüşlerden bir diğeri, "*amel edilmediği için zayıf görülen hadisler*" meselesidir. Ebû Dâvud'a göre, bir hadisin zayıf olması; ya senedinden veya hadis metniyle amel edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Kendisiyle amel edilmediği için zayıf kabul edilen rivayetler de iki kısma ayrılır. Bunlar, mensûh olan veya mensûh olmadığı halde metnin uygulanmaması yahut rivayeti nakleden ravinin rivayetine muhalif davranmasından dolayı zayıf kabul edilen rivayetlerdir. Ebû Dâvud'un bir hadisi zayıf kabul etmesinde, sened kadar metne de

önem verdiği görülmektedir. Müellifin araştırmaları sonucunda vardığı kanaate göre, Ebû Dâvud için, metni uygulanmayan veya uygulamaya ters düşen bir rivayetin sünnet olma bakımından herhangi bir değeri yoktur. Bu tür rivayet sadece malumat ifade eder (ss. 399-401).

Müellifin tespitine göre, Ebû Dâvud'un dikkat çeken görüşlerinden bir diğeri, "salih rivayetler" kavramıdır. H. III. yüzyılda bu kavramın hem ravi hem de rivayetler için kullanıldığını belirten müellif, bu kavramın -sahih veya hasen- hangi hadis çeşidine tekabül ettiğinin net ve Ebû Dâvud'un bu ifadeyle neyi kastettiğinin yeterince açık olmaması sebebiyle onun bazı eleştirilere maruz kaldığını ifade eder. Hadis alanında otorite kabul edilen alimlerin konuyla ilgili görüşlerini zikreden müellif, mevzu hakkında şahsî kanaatini ise şu şekilde dile getirir: "*Hakkında açıklama yapmadığı hadisler salih hadislerdir. Muhtemelen hakkında açıklama yapmadığı hadislerden zayıf olanlara, sahih diyemediği için, şiddetli vehn bulunan hadislerin dışındaki delil veya itibara elverişli olan rivayetleri kapsayan salih kavramını kullanmayı uygun bulmuştur....Hakkında açıklama yapılmayan bu hadislerin bir kısmı delil olmada, bir kısmı da itibar için kullanılmasındaki salahiyetinden dolayı salih olarak isimlendirilmiştir. Delil için kullanılan salih hadisler, sahih hasen ve isnadı zayıf olmakla birlikte metni uygulanan ve diğer rivayetlerce takviye edilen zayıf hadislerdir.*" (s. 409).

Ebû Dâvud'a yöneltilen eleştiriler başlığı altında müellif, Ebû Dâvud'un, Sünen'ine yalnızca ahkâm hadisleri aldığını, zayıf ve mevzu rivayetleri almadığını belirtmesine rağmen; Sünen'de hem ahkâm dışı rivayetlere hem de bu tür uydurma ve zayıf rivayetlere yer vermesi sebebiyle çeşitli eleştirilere muhatap olduğuna dikkat çekerek her iki tarafın iddialarını derinlemesine tahlil eder. Araştırmaları sonucunda Ebû Dâvud'un: "*Kendimden başka (dakik) bir araştırma ile hadis toplayan (Sünen telif eden) birini tanımıyorum. Ancak Hasan b. Ali el- Hallâl ahkâma dair 900 kadar hadis toplamış ve yine İbnu'l-Mübârek de ahkâma dair Rasûlullâh'tan menkûl hadislerin 900 kadar olduğunu söylemiştir...*" şeklindeki sözlerinden de anlaşılacağı gibi onun, eserine yalnızca ahkâm hadisleri aldığını belirten ifadeleri müellife göre, ahkâm hadisleri düzenli ve derli toplu bir şekilde ilk defa bir araya getiren ve bu mahiyette bir Sünen telif eden ilk kişinin kendisi olduğu; Ebû Dâvud'dan önce bu şekilde ahkâm hadisleri ihtiva eden bir Sünen telif edilmediği yahut bu

derece kabul görmediği şeklinde anlaşılması gerekir. Ayrıca, ahkâm hadisleri cemedan sonraki hadis külliyatının tasnif döneminden ziyade derleme dönemi eserleri olduklarının unutulmaması gerektiğini hatırlatan müellif, hüküm ifade eden ve delil olarak kullanılan rivayetleri Ebû Dâvud'un, kendine has bir tasnif metoduyla tasnif ettiğinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini bir kez daha vurgular. Öte yandan, Ebû Dâvud'un, bütün ahkâm hadislerini eserine aldığı iddiasının da "*onun döneminde ve kendince bilinen bütün ahkâm hadislerini*" aldığı şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Zira, Sünen'de yer almadığı halde diğer ahkâm hadis kitaplarında yer alan bir çok ahkâm hadisinin olduğu da bilinmektedir (ss. 411-412).

Cerh edilen veya müphem olan ravilerden rivayette bulunmasına yönelik eleştirilere de dikkat çeken müellif, Ebû Dâvud'un, cerh edilmiş bir raviden rivayette bulunduğu zaman cerh durumuyla ilgili bilgi verdiğini ifade ederek, Sünen'de yer alan bu tür rivayetlerden örnekler verip akabinde şu yorumu yapmaktadır: "*Örnek olarak verdiğimiz bu yedi raviden nakilde bulunduğu için eleştirilen Ebû Dâvud'un, rivayet metinlerine öncelik verdiği, ravisi zayıf olarak değerlendirilse de nakledilen metnin çelişkili olup olmadığı ve pratik uygulamasının bulunup bulunmadığını dikkate aldığı söylenebilir. Ayrıca Sünen'in tasnif sistemi ve metodu olarak bab merkezli okunması ve rivayetlerinin buna göre değerlendirilmesi hususunun öne çıktığı görülmektedir. Yani babındaki bir rivayeti tek başına ele almak ve değerlendirmek, sağlıklı bir sonuca götürebilir.*" (s. 414).

Konuyla ilgili Abdulfettah Ebû Gudde'nin, bu tür zayıf rivayetleri hadisçilerin, asıl olarak kabul edilen sahih hadisin açıklaması kabilinden hadis kitaplarına aldıkları, hatta bu tür rivayetlerin, sahih hadislerle paralellik arz ettiği, daha önemlisi sahih hadisin manasının açığa çıkmasını sağladığı, hadisçilerin bu tür hadislerin zayıf olduğunu bildikleri ve bunu deklare ettikleri şeklindeki mütalaalarına yer veren müellif, Ebû Dâvud'un, zayıf hadisi "*münkerdir*", "*zayıftır*", "*bâtıldır*" gibi farklı ifadelerle bildirdiğini bazen de rivayetteki inkıta v.b. illetleri açıkça ifade ettiğini hatırlatarak bunun, zayıf hadis hakkında okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik bir tutum olduğunu ve eleştirilerde bu hususun dikkate alınması gerektiğini zikreder (ss. 415-417). Ebû Dâvud'a yöneltilen eleştiriler konusunda son olarak, Sünen'de yer alan bazı rivayetlerin mevzuat kitaplarında yer alması konusuna değinen müellif, "*hadis imamlarına ve eserlerine mutlak güven ve teslimiyetin yanlış olacağını, Ebû Dâvud'un Sü-*

nen'i de dâhil olmak üzere hangi hadis kaynağı olursa olsun, toptan bir değer atfedilmeden her rivayetin ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmesi gerektiğini" ifade eder (s. 425). Ebû Dâvud'un Sünen'ine aldığı bütün hadisler için olmasa bile bazı hadisler için açıklama yaptığını vurgulayan müellif, bunların bir kısmının bizzat Ebû Dâvud'un şahsî görüş ve tespiti ile, diğer bazı açıklamalarının ise başka alimlerin görüşlerine dayanarak yaptığını belirterek söz konusu açıklamaları sened, metin ve fıkıh açısından olmak üzere üç kategoride ele alır. Müellif, isnad yönüyle yaptığı açıklamalarda Ebû Dâvud'un, raviyi tanıtmaya, cerh ve tadil ile ilgili bilgiler verme, isnadta açık veya gizli bir kopukluğun olup olmadığını belirtme, hangi isnadın tercihe şayan ve rivayetler arasında hangisinin daha sıhatli olduğunu belirtmeye yönelik bilgiler verdiğini ifade etmektedir. Metin yönüyle verdiği bilgilerde Ebû Dâvud'un, lafız farklılıklarına, hadislerin sebab-i vürûduna, metinde geçen kelimelerin anlamlarına, rivayet lafızlarının kime ait olduğuna, metnin muhtasar bir mana ile aktarılıp aktarılmadığına, metindeki illetlere ve çelişkili metinler arasında yapılacak tercihin usûlüne dair açıklamalarda bulunduğunu belirtir. Fıkıhî yönüyle yaptığı açıklamalarda ise, rivayetin delil olduğu fıkıhî hükümlerle rivayette yer alan hükmün nelerde cari olduğuna ve rivayetin ne gibi uygulamalara kaynaklık ettiğine dair ek bilgiler verir (ss. 425-434).

Sünen'de bulunan zevaidlere de değinen müellif, *zeva'id* ifadesiyle diğer sekiz hadis kitabıyla mukayese edildiğinde onlara göre zevaid sayılan rivayetleri kastetmektedir. Müellif, bu rivayetleri tespit etmekteki amacını, Sünen ile diğer hadis kitapları arasındaki farklı rivayetleri ve bunların sayılarını belirlemek olduğunu ifade eder. Bu tespiti göre, Sünen'de yer alan 5274 rivayetten 565'i diğer hadis kitaplarında yer almamakta veya diğer kitaplardaki rivayetlerden farklılık arz etmektedir. Bu rivayetlerden bir kısmının merfû', bir kısmının mevkûf ve maktû' olduğunu belirten müellif, son olarak zevaid rivayetlerin bablara göre sayılarını belirten bir tabloya yer verir ve diğer sekiz esere göre Sünen'de yer alan zevaid rivayetlerin, Sünen'in tamamına kıyasla % 10,71 kadar olduğuna dikkat çeker (ss. 434-437).

Eserin **sonuç bölümünde** müellif, geçmiş iki asırda elde edilen ilmî birikim ve gelişmelerin önemli bir seviyeye ulaşmasına rağmen h. III. asırda ilim dünyasında kutuplaşmaların ve fırkalar arası mücadelelerin baş göstermesine ve mezhep taassubunun artmasına

dikkat çeker. Zira h. III. yüzyıl Ebû Dâvud'un Sünen'inin telif edildiği dönem olması bakımından da oldukça önemlidir. O dönemlerde hadis eserlerinin genellikle bab başlıklarına göre yazıldığını hatırlatan müellif, Sünen'in mevcut uygulamanın dışında olarak fıkıh bablarına göre tasnif edildiğini vurgular. Ayrıca, Sünen'in fıkıh bablarına göre tasnifinde dönemin özelliklerinin açık veya gizli bir şekilde etkili olduğu görüşüne de satır aralarında yer verir. Sünen'in telif edildiği tarihin tam olarak belli olmadığını belirten müellif, Ebû Dâvud'un, Sünen'ini bizzat 20-25 sene kadar okuttuğunu, Sünen'in, Buhari ve Müslim'in sahihlerinden önce Endülüste kabul gördüğünü, Sünen'de yer alan rivayetlerin çoğunun Irak ve Cezire bölgesine dayandığını ve Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu hocalarından 63'ünün, eser sahibi olduğunu ifade eder. Bu ifadeleriyle de Ebû Dâvud'un Sünen'inin, büyük bir kıymeti haiz bir eser olduğunu vurgulamak ister. Müellif, Ebû Dâvud'un, tasnif geleneğini sürdürmekle beraber bu geleneğe önemli şahsî katkılarda bulunduğunu ve "Kitabu't-Tereccul", "Kitabu'l-Hatem", "Kitabu'l-Mehdi" gibi bölümlerin hadis kitaplarına ilk defa Ebû Dâvud tarafından ilave edildiğini belirtir. Fıkıh kitaplarında yer almamasına rağmen, Ebû Dâvud'un Sünen'inde yer verdiği ilim, tıp, edeb, sünne gibi bölümlerin, görünürde amelle ilgili olmasa bile hüküm ifade eden rivayetler olması sebebiyle Ebû Dâvud tarafından ahkamla ilgili görüldüğünün altını çizen müellif, dönemin özelliklerinin onun böyle bir eser vermesine neden olduğunu ve bu düşünce tarzının, Sünen'in bab başlıklarına yansıdığını, bu haliyle de en çok İmâm Mâlik'in "Muvattâ"ına benzediğini vurgular.

Sünen'deki bazı bab başlıklarının erken dönem yazma nüshalarında bulunmayışına da değinen müellif, bu durumun ya Sünen'e yapılan kişisel ilaveler ya da Sünen'in tespit edilemeyen yazma nüshalarından kaynaklanan muhtemel iki sebebi olduğunu belirtir: "Şekil ve muhteva açısından tenkide tabi tutulan pek çok rivayeti içeriyor olsa da Ebû Dâvud'un Sünen'i, en önemli hadis kaynaklarımızdan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Mamefih Kur'ân dışındaki her kitabın eleştiriye açık olduğu göz önüne alındığında, toptan bir kıymet atfetme veya toptan reddetme gibi bir üslupla yaklaşma yerine, Sünen'deki rivayetlerin müstakil olarak değerlendirilmesi ve söz konusu rivayetlere bu değerlendirme sonucunda bir değer atfedilmesi çok daha sağlıklı bir tavır olacaktır." (ss. 439-443).

Müellifin, eserinin sonuna ilave ettiği ekler bölümü de, okuyucu ve araştırmacılar için oldukça faydalı bilgiler ihtiva etmektedir:

Ek-I'de, Ebû Dâvud'un yaşadığı ve ilmî faaliyetler için gittiği bölge ve şehirlerin haritası verilmiştir (s. 460).

Ek-II'de, Ebû Dâvud'un hayatındaki olayların kronolojisi zikredilmektedir. Bu kronoloji sadece Ebû Dâvud'un hayatı hakkında değil; aynı zamanda Abbasiler döneminin çalkantılı, sancılı dönemi hakkında da günümüze ışık tutar mahiyettedir (ss. 461-463).

Ek-III'de ise, Sünen'in Türkiye'de ve yurt dışında yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler hakkında bilgiler verilmektedir (ss. 464-472).

Sonuç olarak; Yrd. Doç. Dr. Mehmet Dinçoğlu'nun "**Ebû Dâvud'un Sünen'i**" (*Kaynakları ve Tasnif Metodu*) isimli çalışması; Ebû Dâvud ve Sünen'i için olduğu kadar hadis ilmi, tarihi, edebiyatı hakkında araştırma yapanlar için de önemli bir kaynak niteliğindedir. Zengin içeriği ve özellikle hadis ilmiyle ilgili meselelere geniş bir ufukla bakmayı sağlayan derinlikli tahlilleriyle bu eserin, insanımızın hadis-sünnet algısına da önemli katkılarda bulunacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şirin GÜL

Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Ü. İlahiyat F.
siringul58@gmail.com